

UDK: 371.3:811.163.43 371.3:821.163.43

Stručni rad / Professional paper

Amira Banjić

Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli

ODGOJNA FUNKCIJA U NASTAVI BOSANSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

U radu će se govoriti o jednom od tri osnovna zadatka nastave kao odgojno-obrazovnog procesa tj. o odgojnom zadatku koji je u fundamentu socijalne uključenosti i angažiranosti pojedinca u društvenu zajednicu. Ostvariti odgojni apsekt nastave znači pripremiti učenike na angažiranu ulogu u životu, razviti kritičku percepciju kako sebe tako i svijeta koji ih okružuje, te razvijanje niza osobina koje se tiču moralnog, radnog, intelektualnog i mnogih drugih vidova čovjekove ličnosti. U tom smislu, nastava bosanskog jezika i književnosti u osnovnim i srednjim školama prati skoro sve vidove čovjekovog vaspitanja jer su programi ove nastave bazirani na jeziku koji je osnova socijalizacije i komunikacije kako sa okolinom tako i sa samim sobom. Stoga, u radu će se govoriti kako o jezičkom, tako i o književnom odgoju budući da se nastava bosanskog jezika ne može promatrati bez izučavanja književnosti i to pretežno nacionalne, a potom književnosti koja pripada širem južnoslavenskom i evropskom književnom korpusu. Također, značaj razvijanja kulture čitanja doprinosi važnosti odgojne funkcije u nastavi bosanskog jezika i književnosti, koja se pokazala mnogostruko odgojnom.

Gljučne riječi: odgojna funkcija, nastava bosanskog jezika i književnosti, kultura čitanja, jezik, književnost

1. Odgojni zadaci u nastavi

Nastava kao odgojno-obrazovni proces ima svoje određene osobine, te je „složen, planski organizovan i vođen proces od strane nastavnika u kome učenici stječu znanja, razvijaju vještine i navike“, s ciljem da ih ona „i odgaja i obrazuje“ (Vilotijević 2001: 62). Didaktičari izdvajaju tri osnovna zadatka nastave: materijalni, funkcionalni i odgojni, pri čemu se posebno mjesto otvara odgojnim zadacima „jer su oni osnova socijalizacije pojedinca u društvenoj zajednici. Oni omogućuju oblikovanje ljudskih vrednota i konstruktivno ljudsko djelovanje“ (Vukasović 1990: 244). Dakle, jedna od uloga nastave jeste da pripremi učenike za aktivnu ulogu u životu ali i za kritičku percepciju stvarnosti i svijeta oko njih. Nastava bosanskog jezika i književnosti pokazala se kao izuzetno važnom budući da se pogotovo u osnovnoj školi i jezik i književnost u nastavnim planovima i programima baziraju na odgojnim tendencijama, pri čemu su one usmjerene „na izgrađivanje opće kulture učenika i razvijanje interesa za kontinuirano obrazovanje, razvijanje pozitivnih osobina i estetskoga ukusa kod učenika, osposobljavanje učenika za razumijevanje i usvajanje moralnih načela, etičkih i estetskih osobina, (...) razvijanje i njegovanje ljubavi prema domovini, razvijanje osjećaja jednakosti, ravnopravnosti, zajedništva i razumijevanja među narodima i narodnostima Bosne i Hercegovine i slično“ (Kos i sar. 2015: 177–178). Upravo se izgradnja one kritičke percepcije, kao jednog od zadataka nastavnog procesa, ponajbolje ostvaruje na časovima književnosti budući da je književnost, kako to ističe Milivoj Solar, umjetnost riječi, a svaka umjetnost „otkriva nove smislene odnose unutar ljudskog svijeta, stvara čitave nove moguće svjetove i obogaćuje iskustva pojedinaca novim životno važnim spoznajama“ (2005: 11). Iako su jasno predočene razlike između književnosti za djecu i književnosti za odrasle, Milan Crnković navodi da se ta razgraničenja naziru u tematici poput tjeskobe odrastanja i teškoće u prihvatanju društva, u likovima, a u konačnici i u izrazu. Iako se taj izraz bitno razlikuje, ipak neminovno je da i on obogaćuje iskustvo učenika njemu prihvatljivim spoznajama. Jer upravo književnost potiče na razmišljanje, što je jedno od osnovnih odgojnih faktora.

Važnost odgojne funkcije u nastavi književnosti leži u tome što bi potpuno nesuvislo bilo da se ona svodi samo na izobrazbu, da se akumuliranje potrebnih znanja odvija bez važnog odgojnog aspekta.¹ Vukasović smatra da „razvijanje

1 “Odgoj je odmijenio stariju riječ uzgoj, koja je prepuštena životinjskom i biljnom svijetu (uzgoj ruža, uzgoj ovaca). Iz težnje da se razlikuje odgoj uma od odgoja srca, a vjerovatno i pod utjecajem

sposobnosti bez odgojnog usmjeravanja i djelovanja, podsjeća danas na energiju bez kontrole, na erupciju lavine koja može sve uokolo zatrpati, na oslobađanje nuklearne energije koja može sve uništiti“ (Vukasović 1990: 245). S tim u vezi, ni čitanje npr. *Bašte sljezove boje* ne bi imalo smisla kada bi se o djelu razgovaralo na nivou pukih informacija o nastanku djela, biografiji Branka Ćopića i o pukom prepričavanju sadržaja bez prodiranja u meritum teksta podložnom dječijem uzrastu. Naravno, obrazovanja nema bez odgoja i obrnuto, i u tom smislu Težak ističe kako sama riječ odgoj može zadovoljiti obje komponente te funkcionisati kao jedinstven naziv – odgojno-obrazovna djelatnost. Da bi se ovaj pojam mogao uspješno realizirati potrebno je uskladiti školstvo s potrebama zajednice kako bi se stvorili uvjeti za školski model u kojem „učenici pronalaze sebe te spoznaju sebe i svijet oko sebe, svoje umne i tjelesne dosege, kako bi se prema tim spoznajama mogli vladati u svojoj okolini, a to znači i odlučivati za vrstu škole, nastavne programe, udžbenike i u krajnjoj crti i učitelje“ (Težak 1996: 22–23).

2. Nastava bosanskog jezika i književnosti

Nastavni programi za nastavu bosanskog jezika i književnosti u osnovnim i srednjim školama utvrđuju niz ciljeva i zadataka koji doprinose značajnosti ove nastave. Svi ti programi se mogu dodatno korigovati, mijenjati, dopunjavati kako bi se što bolje uskladili sa odgojno-obrazovnim aspektima nastave. Međutim, svi bitni zadaci nastave ostaju nepromijenjeni u svim programima osnovnog i srednjeg obrazovanja, jer njihovi sadržaji „prate sve vidove čovekovog ispoljavanja, pa samim tim predstavljaju solidnu osnovu i jake podstreke za ostvarivanje mnogih ciljeva sa područja moralnog, radnog, intelektualnog, estetskog i uopšte humanističkog vaspitanja“ (Nikolić 1999: 17).

Predmet *Bosanski jezik* u osnovnim i srednjim školama bazira se na izučavanju i jezika ali i književnosti koja se ne može posmatrati bez jezika kao građe kojom se koristi:

Oblikujući jezik književnost, dakle, oblikuje nešto što je već oblikovano; ona ne samo da se ‘gradi’ od jezika nego se nadograđuje na jezik. (...) Književnost je uvijek osobita jezična pojava (Solar 2005: 13).

njemačkoga (Erziehung – Bildung) i ruskoga (vospitanie – obrazovanie) odgoj se često svodi na poticanje osjećaja i volje, dok se intelektualni razvoj veže za obrazovanje“ (Težak 1996: 8).

Samo izučavanje gramatike i njenih pravila učeniku nije dovoljno za posjedovanje spoznaje o jeziku i njegovoj primjeni. Jezik se ne uči samo iz gramatika već se njegovo izobilje može uočiti i putem nacionalnih književnosti čiji se tekstovi, shodno dječijem uzrastu, nalaze u školskim programima. Iako se predmet najčešće naziva *Bosanski jezik*, on, dakle, podrazumijeva i jezičku i književnu koncepciju sa svim svojim odgojnim aspektima. Upravo se na nastavi bosanskog jezika i književnosti učenik osposobljava za interakciju i komunikaciju pomoću kojih spoznaje svijet oko sebe omogućavajući mu „pristup bogatim zakladama nacionalne i svjetske kulture putem svih medija govorene i pisane riječi“ (Težak 1996: 27). Shvatajući vezu između jezika i stvarnosti koju jezik odražava, razumijevajući jezik i književnost kao sredstvo komuniciranja i izražavanja vlastitog bića, i na koncu, ovladavanjem govornim sposobnostima učenik gradi prostor oko sebe, spreman za primanje odgojnih poruka kao i za stvaranje i njegovanje svojih svjetonazora.

3. Jezički odgoj

Jezik, kao sistem znakova, putem kojeg čovjek bogati svoj društveni život, stječe se i prenosi kulturnim putem, pri čemu „on mora iznova da se uči u svakoj generaciji; jedna od posledica ovoga je neprekinuti lanac u jeziku od jednog pokolenja do drugog“ (Bugarski 2003: 18). Nastava bosanskog jezika i u osnovnim i srednjim školama podrazumijeva one školske programe koji se zasnivaju na izučavanju gramatike i njenih pravila. Takva nastava, bilo da se radi o tradicionalnim ili modernim izučavanjima, podrazumijeva spoznaju o srži bosanskog jezika, o pravilnoj upotrebi standardnog bosanskog jezika te svjesnost o važnosti njegove upotrebe.

Pored usvajanja osnovnih gramatičkih pravila koja su učeniku potrebna za dalje školovanje te komuniciranje sa svijetom oko sebe, nastava bosanskog jezika omogućuje i onu odgojnu crtu kako bi se izgradio, usavršio i upotpunio učenikov vrijednosni i mentalni sklop ličnosti. To podrazumijeva da se izučavanjem jezičkih pojava učenika potiče na buđenje i razvijanje ljubavi prema bosanskom jeziku, njegovim govornicima koji svoja kulturna naslijeđa njeguju i izražavaju na bosanskom jeziku; kao i razvijanje potrebe za njegovom što boljom upotrebom. Čovjek je kulturno biće koje je utemeljeno u svome jeziku; „na opštjeljudskom ili biološkom planu, jezik čoveka određuje kao člana ljudskog roda“ (Bugarski 2003: 12). S tim u vezi, stvaranje brižnog odnosa prema bosanskom jeziku odgaja se pojedinac koji jeste nosilac cjelokupne

bosanske kulturne baštine. Budući da je jezik dio čovjekovog identiteta, bilo individualnog ili kolektivnog, razvijanje svijesti o važnosti njegovanja svoga jezika pruža, zapravo, učeniku mogućnost o spoznavanju sebe i naroda s kojim dijeli taj isti jezik, ali i spoznavanju kako drugih jezika tako i drugih kultura, što ga čini tolerantnijim spram Drugog. Svakog smo trenutka svog postojanja, kako ističe Ranko Bugarski, uronjeni u svoj jezik. Naime, svaki put kada se susretnemo s nepoznatom riječju, s drugim dijalektom ili pak s govornikom nekog stranog jezika, mi svoj jezik tada najviše primjećujemo. To su oni odgojni čimbenici koji doprinose razvijanju učenikove svijesti o svome jeziku.² To ne znači da će se učenik na nastavi bosanskog jezika nužno susretati sa drugim jezicima, ali ova nastava podrazumijeva stvaranje navika tzv. jezičke snošljivosti, odnosno koncipirana je na takav način da se njegovanjem svoga jezika poštuju i tuđi.

U ponašanju djeteta, već u ranom uzrastu vrlo lahko možemo uočiti radoznalost kao jedinstvenu ljudsku potrebu i težnju za saznanjem:

Težnja za istinom prastari je pokretač ljudskog učenja pa tu težnju nije teško buditi ni u nastavi gramatike: Što je pravilno? Što je bolje? Koja sve značenja ima jedna riječ? Kako je nastalo moje prezime, ime moga mjesta, rijeke, brda (Težak 1990: 230)?

Ljudsko traganje i otkrivanje ne bi se moglo zamisliti bez ovog akta pohranjenog u čovjekovoj prirodi, stoga se nastava jezika nameće kao inicijator buđenja radoznalosti koje će učenika odrediti u budućnosti. A samim tim, pitanja o porijeklu imena, prezimena, određenih pojmova doprinosi razvijanju već spomenute svijesti o sebi i svom jezičkom i društveno-kulturnom identitetu. U tom smislu možemo kazati kako je nastava bosanskog jezika mnogostruko odgojna.

Već spomenuta jezička snošljivost ne podrazumijeva samo osjećajan odnos spram drugih, stranih jezika, već i pozitivan odnos prema različitim dijalektima bosanskog jezika, onim varijetetima koji su rezultat spontanog jezičkog razvoja. Izučavanje standardnog bosanskog jezika u školi ne bi trebalo podrazumijevati izuzimanje nestandardnih varijanti poput dijalekta i žargona, budući da su takve pojave onaj organski idiom na kome je formiran standardni jezik. Na taj način nastava bosanskog jezika može biti mnogostruko odgojna, a „u tom se smislu

2 Prema Težaku, postoje i izvannastavni odgojni čimbenici koji doprinose razvoju učenika, a to su sve životne okolnosti koje pomažu ili odmažu odgoju. U školskim programima se ne bi trebala zanemarivati uloga svih drugih izvanškolskih odgojnih čimbenika, među kojima Težak ističe: geografske okolnosti, povijesno-političke, društveno-gospodarske i kulturološke okolnosti.

može prihvatiti i tvrdnja Reinersa da je jezični odgoj – odgoj duha i karaktera“ (Težak 1990: 95).

Govoreći o osebnosti hrvatskog jezika, Težak borbu za narod i prostor izjednačava s borom za jezik, budući da je narod usko povezan s jezikom još od davnih vremena jer „vitalnost jednog jezika ne ovisi samo o klimi u kojoj raste nego i o čvrstoći kojom je spojen za svoje korijene“ (Težak 1990: 29). Takva jezička sudbina može se pripisati i bosanskom jeziku jer je upravo njegova raznolikost plod bosanskog područja i povijesti. „Dovodeći to u svijest učenika, nastava i sama blagodatno utječe na taj rast i na vitalnost jezika“ (Težak 1990: 29).

4. Književni odgoj

Književnost mijenja obični jezik i čini ga snažnijim; ona sustavno odstupa od svakodnevnog govora (Eagleton 1987: 10). Dramatičnim buđenjem naše svijesti o jeziku, književnost unosi svježinu u naše navikom sputane načine reagiranja, a predmete oko nas čini ‘uočljivim’. Budući da književnost mora biti svjesnija sebe u pogledu jezika, to svijet uhvaćen u njezin jezik postaje življi, punokrvniji. (...) Književni jezik očuđuje ili oneobičuje uporabni jezik, ali nam – paradoksalno – samim tim omogućuje potpunije, bliskije posjedovanje iskustva (Eagleton 1987: 12).

Književnost kao umjetnost i kao znanost uključuje se u osnovnoškolsku i srednjoškolsku nastavu u različitim organizacionim jedinicama. „Književno-umjetnički sadržaj čine književna djela iz nacionalne i svjetske književnosti, a znanstveni sadržaj preuzima iz teorije književnosti, povijesti književnosti i metodologije. Međusobni odnosi književnoumjetničkoga i književnoznanstvenoga sadržaja određuju se prema pedagoško-psihološkim kriterijima“ (Rosandić 2005: 22). Razlika između nastave književnosti u osnovnoj i nastave književnosti u srednjoj školi leži u količini sadržaja koji se smješta u međuodnos sa doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika. U školskim programima „građivo se strukturira u tematske krugove koji sadrže izbor reprezentativnih, primjerenih književnih tekstova: pjesničkih, proznih i dramskih. (...) Građivo se strukturira prema književnoteorijskim odrednicama: poezija, proza i drama“ (Rosandić 1978: 5). Svaki od tih krugova korespondira i s odgojnim ciljevima nastave koji se „ostvaruju doživljavanjem i saznavanjem svih bitnijih umjetničkih činilaca u književnom delu“ (Nikolić 1999: 19).

Iako se vrlo često književnost za djecu smatra nužno odgojnom književnošću, Milan Crnković smatra da ona ne smije biti „sluškinja pedagogije u prakticističkom smislu“ (Crnković 1997: 12), i da se njena odgojna funkcija ostvaruje isključivo u suodnosu s njenim umjetničkim izrazom, jer je ona prvenstveno umjetnost koja se služi riječima:

Svako razmatranje, svako prosuđivanje i vredovanje dječijih književnih djela treba da polazi od literarnih, estetskih kriterija. No, ako djelo zadovoljava umjetničke kriterije, ono se prosuđuje i vrednuje i sa stanovišta dječije psihologije – je li uopće ili nije djelo za djecu? – i sa stanovišta njegove društvene prihvatljivosti i usmjerenosti. (...) Ako pak djelo ne polazi niti od umjetničkog doživljaja niti je snažan umjetnički izraz doživljenog, ako ne zadovoljava estetske kriterije, nema tog, pa ni najplemenitijeg, izvanknjiževnog, npr. odgojnog cilja koji bi ga mogao spasiti (Crnković 1997: 12).

Literatura koja decidno umotava u literarno ruho odgojne i obrazovne poruke vrlo lahko može naići na otpor kod djece. Književnost kao jezička pojava svojim umjetničkim izrazom oneobičava i očučuje svakodnevni jezik, tj. književnost je, prema Romanu Jakobsonu, organiziran čin nasilja nad običnim govorom. Stoga je i samo pronalaženje ideja u književnim djelima kao jedini i osnovni zadatak književnosti, nasilje nad književnim svijetom. Dijete treba prepoznati ljepotu književnog izraza, putem koje će prepoznati i sve one ideje koje se u tom očučujućem jeziku mogu uočiti i/ili izroditi: „Prava i dobra književnost zabavljajući i ushićujući vaspitava, a takvo vaspitanje nije svedeno samo na etičke pouke, nego je usmjereno na sve komponentne ličnosti učenika i na razvijanje estetskog ukusa i stilskojezičkog osjećanja“ (Pjanić 2002: 35).

Za razvijanje takvih osjećanja i odgojnih navika, učenika se počinje osposobljavati od prvog razreda osnovne škole. „Od tog razreda učenik se organizovano vodi i usmjerava da čita i razmišlja, zapisuje i zaključuje, odnosno da se emocionalno i spoznajno angažuje na tekstu“ (Pjanić 2002: 128).

Kada se oblikuju metodičke koncepcije nastave književnosti pažnja se obraća na prirodu same književnosti kao i na interes i podobnost učenika za suradnju s književnim djelima, a samim tim i za ostvarivanje ciljeva nastave od kojih i onaj odgojni zauzima važno mjesto.

4.1. *Poezija*

Poezija se kao umjetnost riječi uvijek smatrala kao estetsko zadovoljstvo koje ljudima pruža različite osjećaje. „U njoj se obično tek u nekoliko rečenica iznosi neki doživljaj, neki pejzaž, predmeti ili osoba, ili se pak izražava neka misao (...) rezultat je složene strukture, takve strukture u kojoj čitav niz elemenata nerazdvojno sudjeluje u istoj svrsi: ostvarenju posebnog dojma“ (Solar 2005: 183). Ona može prenositi i moralnu poruku ili poticati na određene osjećaje. „Lirska je pjesma složena struktura u koju treba ponirati cjelokupnim duhovnim bićem“ (Rosandić 1978: 16). Kao važan i razvijen književni rod, poezija se uvodi u školske programe književnosti još od prvog razreda osnovne škole, a ti programi određuju sadržaj, ciljeve i zadaće pjesničkog odgoja. Naime, nastava književnosti treba učiti dijete da čita poeziju i razmišlja o njoj, a upravo se u tim zadacima krije i odgojna funkcija.

Lirska poezija uvodi učenike u svijet intimnih proživljavanja, suočava ih s društvenim, moralnim i egzistencijalnim problemima. Poruke koje lirska poezija prenosi učenicima, često prelaze dosege njihovih iskustava i spoznaja i stoga treba omogućiti još neizgrađenoj ličnosti da te poruke primi i usvoji (Rosandić 1978: 16)

Da bi se uspješno ostvarilo intimno proživljavanje teksta koji je pred učeni-
kom, Ratmira Pjanić smatra da je potrebno učenika podsticati da načini prvi ko-
rak prema njemu kako bi ga doživljajno pročitao. „Dok čita literarno djelo, uče-
nik je pod stalnim utjecajem sadržaja umjetničkog svijeta, pa se dobrovoljno i s
užitkom predaje motivacionoj snazi umjetničkih izazova“ (2002: 35). „Za svaku
pjesmu odabire se adekvatna motivacija s ciljem da se učenikova ličnost ‘otvori’
prema svijetu pjesme... (Rosandić 1978: 42-43). Čitanje poezije omogućuje uče-
niku da ponire u svijet unutar sebe, cjelokupnim duhovnim bićem, te „omogućuje
čitatelju da mobilizira svoju kritičku refleksiju“ (Rosandić 1978: 11). Razvijajući
svoju kritičku misao, učenik postaje slobodan u samostalnom percipiranju sebe i
svijeta oko sebe, što ga priprema za komunikaciju i djelovanje u društvu.

4.2. *Proza*

I prozna djela imaju svoju ulogu u nastavi bosanskog jezika i književnosti. Prozni je tekst, a posebno roman kao najrazvijeniji oblik, sveobuhvatniji i lakše čitljiviji od poezije, jer se u njemu prikazuje razvitak karaktera i priče

o njihovim sudbinama. Upravo ti likovi u epskim djelima mogu oživotvoriti pišćeve stavove i poglede na svijet. Nastava književnosti koncipirana je na prepričavanju pročitaneog teksta u kojem fokus nije samo na reproduktivnoj angažiranosti. „Iznoseći sadržaj teksta, učenik ponovo doživljava i proživljava tekst, izražava svoj odnos prema tekstu. Prepričavanje služi istodobno i razvijanju učenikove govorne kulture“ (Rosandić 1978: 112).

Mnoga književna djela, a posebno prozni tekstovi, najčešće su zasnovana na moralnim sukobima suprotstavljenih pojava: „dobro i zlo, život i smrt, istine i zablude, lepota i rugoba, sloboda i ropstvo, plemenitost i nečoveštvo, ljubav i mržnja, vrline i mane. Takva umjetnička djela podložna su za „moralno procenjivanje i opredeljivanje“ (Nikolić 1999:17-18). Iz tog razloga se takvim tekstovima posvećuje posebna pažnja, jer se njihovom interpretacijom kod učenika budi kako estetska doživljajnost, tako i kritički duh: „Pri interpretaciji likova učenici mogu afirmirati svoje stavove i sudove, tj. mogu razvijati kritičko mišljenje“ (Rosandić 1978: 114). Svaka književnost odgaja, ali „djeca pružaju otpor literaturi koja ih želi prevesti žedne preko vode“ (Crnković 1997: 12), tj. puno je važnije da učenik razvija moralne, estetske, intelektualne i duhovne aspekte svoje ličnosti putem interpretacije književnih likova i promišljanjem o moralnim sukobima u djelu, a ne usvajanjem izravnih odgojnih poruka. U suštini, dijete se razvija da bi kritički promišljalo a ne slijepo slijedilo nametnute poruke.

4.3. *Drama*

Drama je jedan od triju književnih rodova, a svaki od njih, kao što smo naveli, ima svoja specifična obilježja po kojima se izdvaja. U osnovi svake drame nalazi se sukob, to je ona književna forma koja je oblikovana kao razgovor. Sukob u drami zasniva se na suprotstavljenim načelima koji dovode do akcije i reakcije stvarajući dramsku napetost i težnju ka razrješenju sukoba. U njoj se likovi odlikuju razvijenom karakterizacijom. Budući da je drama književni rod koji je tijesno povezan sa kazalištem, dijete ga „prihvata kao element igre, identificira se u likovima koje otjelovljuje, pokazuje razvijenu sposobnost fantazijskog mišljenja i osjećaj za scenski govor“ (Rosandić 1978: 126). Čitajući dramski tekst po ulogama, učenik stvara intimniji odnos prema likovima, suosjeća s njihovim sudbinama, te kod sebe razvija osjećaj empatije i tolerancije. „Osim razvijanja stvaralačkih mogućnosti učenika (razvijanje fantazije), čitanje po ulogama razvija učenikove izražajne (govorne) mogućnosti, afirmira logičku i emocionalnu izražajnost književne riječi“ (Rosandić 1978: 139).

Sve to doprinosi razvijanju učenikove ličnosti i ostavljanju prostora za prodor odgojnih elemenata koji će formirati njegov identitet. Čitanje i izvođenje dramskog teksta pomaže djetetu u razvijanju govornih i komunikacijskih vještina, razvijanju osjećajnosti, kreativnosti te boljem razumijevanju društvenih pojava i međuljudskih odnosa, što doprinosi uspostavljanju kritičke svijesti prema realnosti s kojom se dijete treba suočiti. „Pouzdanim metodičkim vođenjem učenici se osposobljavaju da u umetničkim svetovima razmršuju spletove društvenih, moralnih i psiholoških motivacija, što će im korisno poslužiti i za snalaženje u stvarnosti, jer život često ume zagonetnije da postavi motivacione činioce nego i sama umetnost“ (Nikolić 1999: 18).

4.4. *Usmena književnost*

Usmeno stvaralaštvo, zavisno od vrste, ima višestruku ulogu u životu čovjeka. Još od Platona, priča se smatrala onim sredstvom koji odgaja u intelektualnom, moralnom, estetskom, radnom aspektu. Prvi susret učenika sa narodnim stvaralaštvom počinje još u prvom razredu osnovne škole i to čitanjem ili slušanjem bajke.³ Koliko je bajka važna u osnovnoškolskom obrazovanju, govori i činjenica da je već u prvom razredu ona stavljena na popis obavezne lektire. Iako je upravo ona, zbog svojih čudesnih i nadnaravnih momenata, vrlo često tretirana kao onaj književni žanr koji negativno djeluje u odgoju djece⁴, ipak mnogo je onih koji ovakav prigovor kritikuju. Jer „djeca pokazuju pjesnički odnos prema svijetu; najobičnije pojave, predmete i događaje pokušavaju transformirati, prenijeti u drugačiji oblik, prilagoditi ih zahtjevima svoje vizije. Upravo i bajka transformira životne pojave u najčudesnije odnose u koje se dijete, zahvaljujući razigranosti i nespontanosti mašte, neopterećenosti iskustva, intenzivno uživljava“ (Rosandić 1978: 147). Bruno Bettelheim posebnu pažnju posvećuje zabavnom aspektu bajke:

Zabavljajući dete, bajka ga obaveštava o njemu samom i potpomaže razvoj njegove ličnosti. Bajka nudi značenja na toliko različitih ravni i obogaćuje detinje postojanje na toliko načina, da nijedna knjiga ne može dolično obraditi mnoštvo i raznolikost doprinosa takvih priča životu deteta (1979: 26).

3 Priča o čudesnim i fantastičnim događajima, nastale u narodu i prenošene usmenim kazivanjem.

4 Npr. Težak, D. i Težak, S. navode da bajka u djetetu budi „nepotrební strah i traume, privikava ga na grozote i sadizam, potiče na mržnju prema maćehi, razbuktava u njemu monarhističke osjećaje, oblikuje u njemu neznanstveni nazor na svijet“ (Težak i Težak 1997: 7).

Kako i sam Rosandić kaže da narodno stvaralaštvo „zbog svojih etičkih, rodoljubnih i humanih obilježja (...) ima važnu ulogu u odgoju i obrazovanju mlade generacije“ (1978: 147), ono se smatra i vrlo važnim dijelom nastavnih programa bosanskog jezika i književnosti. Naime, čitanjem i slušanjem narodnih priča, pjesama, anegdota, predaja i slično, dijete, pored toga što njeguje svoj estetski osjećaj, razvija i brižan odnos prema domovini i narodu s kojim dijeli isti prostor, jezik i kolektivnu sudbinu.

5. Kultura čitanja

Čitanje je djelatnost zasnovana na višeslojnosti – pored jezičke komponentne, ona njeguje i duhovnu, komunikacijsku, misaonu i kreativnu stranu dječije osobnosti. Nastavni programi iz književnosti uključuju književna djela za samostalno čitanje kod kuće – „taj se popis obično naziva domaćom lektirom, školskom lektirom ili samo lektirom, učeničkom lektirom“ (Rosandić 2005: 50). Da bi se stvorio pozitivan stav učenika prema kulturi čitanja potrebno je uskladiti nastavne programe na takav način da se biraju ona književna djela koja imaju unutrašnju snagu kojom može privući čitaoca i održati njegovu pažnju, a pritom služeći u odgojne i obrazovne svrhe.

Tu snagu sadrže estetski činioци koji kao spontani i izvorni podsticaji održavaju radoznalost čitalaca i nagrađuju ih umjetničkim doživljajima. U svoje djelo pisac je ugradio nevidljivi motivacioni sistem kojim podstiče čitaočevu radoznalost. Zato je tekst najznačajniji izvor motivacije. On podstiče učenikovu maštu i pobuđuje njegove emocije što rezultira intenzivnim uživanjem u predmetnosti literarnog djela. (...) Takva motivacija koja dolazi iz samog djela najmoćniji je podsticaj za njegovo proučavanje i stvaralačku raspravu. Sposobnost umjetničkog teksta da zainteresuje za samog sebe koristi se u nastavi književnosti kao nepresušni izvor motivacije za čitanje. Jer, ako djelo poput magneta ne privuče pažnju učenika, ako ga ne podstakne na maštanje i doživljavanje, zaludu sve vrijednosti koje odrasli u njemu nalaze (Pjanić 2002: 35).

U tu svrhu odabiru se književnoumjetnički tekstovi iz bosanskohercegovačke književnosti, južnoslavenske i svjetske književnosti koji svojim vrijednosnim statusom odgovaraju doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika, raspoređena prema različitim kriterijima u svim razredima osnovne i srednje

škole. „Uključivanjem domaće lektire u nastavni proces, mogu se ostvariti dodatni ciljevi nastave književnosti:

1. učenicima se pruža mogućnost da provjere svoja zapažanja i sudove o djelu
2. međusobno izmjenjuju mišljenja i stavove i time razvijaju kritičko mišljenje...“ (Rosandić 1978: 99).

Uvođenjem nastave početnog čitanja u prve razrede osnovnih škola postepeno se njeguje kultura čitanja jer „dete od 6 do 7 godina sve je sposobnije da zaključuje, da donosi sudove o pojedinim pojavama, da koriguje i usavršava svoje sudove, da postepeno postaje nezavisno u procesu mišljenja i da svoje sudove i predstave usklađuje sa stvarnošću“ (Milatović 1990: 26). Njegovanjem kulture čitanja u nastavnim programima nastave bosanskog jezika i književnosti putem domaće lektire nastoji se vratiti čitanje iz zabave s kojim dolazi nesvjesno razvijanje govornih i komunikacijskih vještina, kao i kritičkog razmišljanja.

6. Zaključak

Nastava bosanskog jezika i književnosti važi za višestruko odgojnu. Izučavanjem jezika i književnosti kod učenika se razvija intelektualni, moralni, radni, estetski aspekt njegove ličnosti.

Čovjek je svakog svog trenutka uronjen u jezik. Putem njega on komunicira sa svijetom izvan sebe. Brižnim osjećajem prema vlastitom jeziku stvara se pojedinac koji je nosilac cjelokupnog bosanskog kulturnog naslijeđa. U radu smo prikazali kako nastava bosanskog jezika nastoji svojim odgojnim ciljevima uspostaviti razvijanje svijesti o bosanskom jeziku, njegovim govornicima, različitim dijalektima kao i svijesti o njegovoj što boljoj upotrebi. Budući da je jezik dio čovjekovog identiteta, učenici se osposobljavaju za spoznavanje sebe, svog jezika, a time i drugih jezika, kultura, naroda. Kako se jezik ne može naučiti samo putem učenja gramatičkih pravila, u nastavu bosanskog jezika uključeno je i učenje književnosti u čijoj se osnovi nalazi jezik. Stoga smo u radu detaljno obrazložili odgojni zadatak svakog književnog roda. Programi nastave bosanskog jezika i književnosti koncipirani su tako da se gradivo raspoređuje prema razredima i dobi učenika za adekvatno usvajanje svih odgojnih činilaca koje ova nastava učenicima može ponuditi. Stoga je i uvođenje domaće lektire u nastavne programe od izuzetnog značaja za razvijanje djetetove kritičke svijesti i samostalnog percipiranja sebe, međuljudskih odnosa i drugih pojavnosti u

svijetu koji ga okružuje. S tim u vezi, nastava bosanskog jezika i književnosti je višestruko-odgojna nastava.

Literatura

- Betelhajm, Bruno (1979), *Značenje bajki*, Jugoslavija, Beograd
- Bugarski, Ranko (2003), *Uvod u opštu lingvistiku*, Čigoja štampa, Beograd
- Crnković, Milan (1977), *Dječija književnost*, Školska knjiga, Zagreb
- Eagleton, Terry (1987), *Književna teorija*, SNL, Zagreb
- Kos, Dženan, Zehrina Selimović, Amela Bajrić, Belma Softić, (2015), *Odgojna funkcija nastave bosanskoga jezika i književnosti od prvog do petog razreda osnovne škole*. Dostupno 01.03.2023. na: https://www.researchgate.net/publication/307013871_ODGOJNA_FUNKCIJA_NASTAVE_BOSANSKOGA_JEZIKA_I_KNJIZEVNOSTI_OD_PRVOG_DO_PETOG_RAZREDA_OSNOVNE_SKOLE
- Milatović, Vuk (1990), *Nastava početnog čitanja i pisanja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Nikolić, Milija (1999), *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
- Pjanić, Ratmira (2002), *Motivacioni postupci i sredstva u nastavi književnosti*, Ljiljan, Sarajevo
- Rosandić, Dragutin (1978), *Književnost u osnovnoj školi*, Školska knjiga, Zagreb
- Rosandić, Dragutin (2005), *Metodika književnoga odgoja*, Školska knjiga, Zagreb
- Solar, Milivoj (2005), *Teorija književnosti*. Školska knjiga, Zagreb
- Težak, Stjepko (1996), *Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika I*, Školska knjiga, Zagreb
- Težak, Dubravka, Stjepko Težak (1997), *Interpretacija bajke*, Divič, Zagreb
- Vilotijević, Mladen (2001), *Didaktika I*. BH MOST, Sarajevo
- Vukasnović, Ante (1990), *Pedagogija*, Radna organizacija za grafičku djelatnost, Samobor/Zagreb

Adresa autora

Author's address

Amira Banjić

Tihomila Markovića 1, Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet

amira.banjic@untz.ba

THE EDUCATIONAL FUNCTION IN THE TEACHING OF BOSNIAN LANGUAGE AND LITERATURE

Summary

This paper discusses one of the three fundamental tasks of teaching as an educational process—namely, the educational (formative) task, which lies at the core of social inclusion and the engagement of individuals within the community. Achieving the educational aspect of teaching means preparing students for an engaged role in life, developing a critical perception of both themselves and the world around them, and fostering a range of personal qualities related to moral, work-related, intellectual, and other dimensions of human character. In this regard, the teaching of the Bosnian language and literature in primary and secondary schools encompasses nearly all aspects of human upbringing, as the curricula are based on language, which is the foundation of socialization and communication—both with the surrounding environment and with oneself. Therefore, this paper will address both linguistic and literary education, as Bosnian language instruction cannot be considered separately from the study of literature—primarily national literature, followed by literature from the broader South Slavic and European literary corpus. Furthermore, the importance of cultivating a reading culture contributes to the significance of the educational function within Bosnian language and literature teaching, which has proven to be profoundly formative in various ways.

Keywords: educational function, Bosnian language and literature teaching, reading culture, language, literature